

Barnets rätt till hög kvalitet i förskolan

Gunni Kärrby

Pre-school is an important part of the family policy in the Swedish welfare state and should be based on democratic values. In 1972 the basic ideas were expressed in an extensive political document and aimed at full time care, high accessibility and high level of public support. The pedagogical programme focused on the personal and social development of the child and it was based on democratic values such as tolerance, solidarity and empathy. Quality in Swedish pre-schools is characterised by the childrens' high level of participation and influence on their own learning conditions, as expressed in the national curriculum for pre-schools enforced in 1996. During the last decade large budget cuts have led to increased number of children per group and lower staff/child ratio. There is a greater diversity of pre-schools, and parent co-operatives are common. Today each municipality is required to evaluate and report on the quality of public pre-schools.

Barn i välfärdssamhället

Sett i internationellt perspektiv har svenska barn en god livsmiljö. Jämfört med andra länder är spädbarnsdödligheten i Sverige en av de lägsta i världen. Barn och mammor har tillgång till hälsovård av hög standard. Till följd av föräldraförsäkringen kan de flesta barn vara hemma hos någon av föräldrarna under det första levnadsåret.

Det svenska välfärdssamhället som började byggas på 1930-talet har från denna tid haft familjen och barnen i fokus. Lagstiftning som går ut på att främja barns säkerhet, skydda barns hälsa, förhindra utnyttjande av arbetskraft har funnits långt tidigare än i de flesta andra länder (SOU 1998:97). Särskilt kännetecknande för svensk familjepolitik är utbyggnaden av barnomsorgen. I slutet av 90-talet hade nästan alla barn som behövde det tillgång till en plats i förskolan. Detta är unikt ur internationellt perspektiv. Från 1970 har det skett en kraftig utbyggnad av heltidsförskolan. Under dessa år valde man att satsa på kvalitet. Barn vistades i grupper som omfattade högst 15 barn och tre utbildade vuxna. Verksamheten styrdes av sociala och pedago-

giska mål, trygghet, omsorg och intellektuell stimulans skulle genomsyra arbetet. En amerikansk forskare menade att Sverige hade den bästa barnomsorgen i världen. I motsats till USA var den allmänt tillgänglig för alla som behövde, den var finansierad av offentliga medel och hade hög pedagogisk kvalitet (Kamerman 1989). I en rapport utförd på uppdrag av OECD av fem experter från USA, Italien, Frankrike, Danmark och Storbritannien, präglas svensk barnomsorg av de demokratiska ideal som ligger till grund för den svenska välfärdsstaten. Särskilt fann man i förskoleverksamheten trohet mot sociala värden såsom solidaritet och ansvar, gemenskap, respekt för barnet, individuell frihet och integritet (Regeringskansliet 2000).

Men det finns också en motbild. Enligt FN's barnkonvention har barn rättigheter som vi inte lever upp till i vårt samhälle. Barn idag lider visserligen inte av svält och sjukdomar, inte heller av brist på lekkamrater och leksaker. Men vi vet att många barn utsätts för mobbing och våld, inte bara av kamrater utan även av lärare. Många fler barn än tidigare kontaktar BRIS (Barnens rätt i samhället) för upplevelser av kränkande behandling från vuxna. Antalet sexuella övergrepp tycks öka genom att de förs fram i ljuset. De flesta av dessa sker i hemmet av närstående vuxna. Barns rätt till inflytande både formellt och informellt har inte tagits på allvar varken i skola och förskola eller inom rättsväsendet.

Under det senaste årtiondet har de ekonomiska villkoren inom offentlig sektor försämrats. Barngrupperna i förskolan har blivit större och är nu cirka 18-22 barn i barngrupper med äldre barn. Med oförändrat antal pedagoger blir personaltätheten låg. Framför allt har antalet "specialresurser" minskat, dvs vuxna som för barnens talan, såsom förskole- och skolpsykologer, speciallärare, kuratorer, och skolsköterskor. Dessa har främst till uppgift att lyssna på barnen, stödja och hjälpa dem som är särskilt utsatta. Detta förhållande har medfört att allt fler barn idag saknar möjlighet att bli delaktiga i det samhälleliga nätverk som kan vara en resurs när familjen brister (SOU 1998:97).

Kvalitet – barns behov – livskvalitet

Kvalitet är ett mångtydigt begrepp, Den grundläggande betydelsen är egenskap men har dessutom fått innebörden goda egenskaper, dvs egenskaper som vi värdesätter och eftersträvar. Kvalitet har tidigare ofta använts i samband med varor eller produkter, t ex bilar, tvättmaskiner, kläder, etc som kan vara av bättre eller sämre kvalitet. Tekniska kriterier används då som tecken på kvalitet såsom hållbarhet och utförande. Kvalitet har också en subjektiv innebörd. Människor värderar olika egenskaper och har olika behov och smak.

Frågan har ibland ställts om man i begreppet kvalitet kan omfatta vissa grundläggande egenskaper som är gemensamma för alla. Eller är kvalitet något relativt som hänger samman med vars och ens subjektiva behov, den kultur eller den situation man befinner sig i? Detta är en filosofisk fråga som har intresserat människor i alla tider.

I vår västerländska kultur har begreppet livskvalitet kommit att framstå som ett viktigt mål i livet. I ett välfärdssamhälle där livet inte är en fråga om överlevnad, gäller livskvalitet inte bara att få del av goda materiella levnadsvillkor utan mer, eller i motsats till dessa, har kvalitet blivit en fråga om inre tillstånd såsom tillfredsställelse med livet, att man får göra det som känns meningsfullt, att känna samhörighet och ha inflytande på sin egen livssituation. Detta förutsätter att de grundläggande livsvillkoren för överlevnad är uppfyllda. I länder där barn saknar elementära förnödenheter såsom tillgång till rent vatten, hygien, medicinsk vård osv är kvalitet i hög grad beroende av materiella betingelser som behöver tillgodoses innan barnens personliga behov kan uppfyllas.

Men kvalitet har inte bara att göra med subjektiva upplevelser. Vi lever i ett samhälle som bygger på gemenskap. Som individer är vi delar av ett kollektiv. Frihet förutsätter ansvar, rättigheter medför skyldigheter. Barn socialiseras genom kollektiv gemenskap och blir samhällsmedborgare. Detta är en process som under förskolåldern framför allt sker inom familjen men under senare tid även i förskolan. Det är i förskolans gemenskap som barn lär att bli en del av gruppen, gemenskapen, kollektivet och vår kultur. I lek och samspel med andra barn och vuxna lär barnet grundläggande demokratiska värderingar, normer och attityder. Såväl i samspelet mellan barn och barn-vuxna som genom vuxnas förhållningssätt till barn lär barn vad rättvisa innebär, t ex hur regler skapas och tillämpas, vem som har makt att bestämma. Detta är en viktig del av förskolans uppgift.

Barns rätt till hög kvalitet i förskolan

Har förskolan betydelse för barns lärande och utveckling på längre sikt? Kvalitet har också att göra med i vilken grad man lyckas uppnå de mål som individen eller verksamheten strävar mot. Forskning i USA, men även i England och Sverige, visar att förskola kan ha betydelse för framgång i skolan och senare i livet. I några kända longitudinella studier i USA, såsom Perry Preschool Project, visade resultaten bl a att förskolebarn som följdes upp ända till 27 års ålder visade bättre anpassning till samhället t ex genom att satsa på utbildning, hade bättre betalda arbeten, mindre kriminalitet etc jämfört med barn som inte gått i förskola. I en undersökning i England fann man

att barn som gått i olika typer av förskolor förutom Nursery class, den skolanslutna förskolan, hade bättre skolprestationer vid 10 års ålder (Kärrby 1992). I Sverige har professor Bengt Erik Anderson följt upp en grupp barn från tidig ålder till högstadiet. Han fann att de barn som började i daghem eller hos dagmamma tidigt bedömdes som duktigare och mer socialt kompetenta i lågstadiet. I tonåren var sambanden inte lika tydliga men vissa effekter kvarstod (Andersson 1992). I ett forskningsprojekt i Göteborg prövades en särskild pedagogisk metod i förskolan som gick ut på att öka barns förståelse för olika begrepp genom att använda många olika sätt att pröva och diskutera dessa i lek och skapande aktiviteter. Vid uppföljning i skolan visade många av barnen som deltagit i försöket att de hade bättre förståelse och mer avancerade uppfattningar inom de områden de arbetat med i förskolan än kamrater som ej deltagit i försöket (Pramling, Klerfelt & Mårdsjö 1995).

Forskning visar alltså att barns lärande kan påverkas av förskolevistelse. Ännu vet man dock ej så mycket om vilka egenskaper eller kvaliteter som kännetecknar en bra förskola. Resultat från uppföljningar av förskoleverksamhet i USA tyder på att pedagogik som främjar hela barnets utveckling, intellektuellt, socialt, motoriskt och moraliskt, leder till bättre skolanpassning, lägre kriminalitet och senare till bättre livschanser (Schweinhart m fl 1993). Detta gäller barn från utsatta miljöer.

Ökad kunskap om barns lärande och utveckling i förskolemiljö visar att barns uppväxt utanför hemmet och familjen får allt större betydelse i dagens samhälle. Barnen har därför rätt till bra förskoleverksamhet. Som medborgare i ett demokratiskt samhälle har förskolebarn rätt att ta del av en förskoleverksamhet med hög kvalitet. Jag ska nu redogöra för vilka egenskaper eller kvaliteter som har visat sig känneteckna en bra förskola.

Förskola – Barnets vida värld

Den moderna förskolan som oftast är inrättad som heldagsförskola, också kallad daghem, har sina rötter i 1930-talets idéer om den svenska välfärdsstaten. Den familje- och barnpolitik som då främst utformades av Alva Myrdal omfattade även tanken på en heldagsförskola. Barnen skulle fostras till demokratiska medborgare i kollektiv gemenskap. Barnens tillvaro skulle styras av gemensamt beslutade regler och inte av den auktoritära familjefostran som då var vanlig. Båda föräldrarna skulle kunna arbeta och vara ekonomiskt oberoende. Detta var en vision som inte kunde realiseras förrän långt senare. Först under 1960-talet togs frågan upp i riksdagen om utbyggnad och statligt stöd till daghem. Vid denna tid gick många barn i lekskola men denna hade främst en pedagogisk funktion och fyllde inte föräldrarnas behov av

heldagsomsorg för sina barn när båda föräldrarna arbetade. Daghemmen fick alltså främst en tillsynsfunktion vid denna tid. I den omfattande statliga utredning om förskoleverksamhet som kom 1972, den s k Barnstugeutredningen, utformades den ideologi som ligger till grund för vår nuvarande förskola. Denna utredning genomtyrades av de grundläggande värderingar som förskoleverksamheten skulle vila på och som speglade de demokratiska värderingar som vårt samhälle bygger på, humanistiska värden, solidaritet, tolerans mot oliktankande och respekt för individen. Ur internationellt perspektiv var detta en unik kombination. I de flesta andra länder är förskolan antingen skolförberedande eller inriktad på omsorg (Kärby 2000).

Den svenska förskolans funktion i samhället blev klart uttalad i Barnstugeutredningen, dess mål var att förmedla våra grundläggande demokratiska värderingar till barnen, den ska ge barn trygghet och tillfällen till lärande och kunskap om sin omvärld. Såväl politiska mål som psykologiska teorier spelade en stor roll för att motivera utbyggnaden av förskoleverksamheten. Man föreslog små barngrupper, hög personaltäthet, utbildad personal, generösa ytor och pedagogiskt material. Barn med behov av särskilt stöd skulle integreras och psykologer finnas tillgängliga. Särskilda statliga bidrag anslogs till utbyggnad av heldagsomsorgen. Även om bidragen inte täckte kommunernas behov av platser som efterfrågades grundlades däremot en materiell standard i verksamheten som inte hade sin motsvarighet i något annat land. I en jämförelse mellan Sverige och de övriga nordiska länderna av förskolans kostnader, var kostnaden per plats störst i Sverige (Bjurek m fl 1992). Vid en noggrann jämförelse fann man i svenska daghem fler vuxna per barn, mer utbildad personal, större ytor, längre öppettider och fria måltider. Inte förrän under 1990-talet har dessa skillnader börjat jämnas ut genom att de ekonomiska villkoren i de svenska förskolorna försämrats och de ekonomiska villkoren förbättrats i övriga nordiska länder

En ledande tanke vid utbyggnaden av förskolan i Sverige var att barn har rätt till hög kvalitet i omsorgen. Samtidigt menade många att det fanns en rättvisaspekt inbyggd i denna politik. Då det fanns ett begränsat antal platser var det många barn som inte fick tillgång till daghemsplats och föräldrarna fick nöja sig med andra lösningar. Detta var inte rättvist då alla var med om att bekosta barnomsorgen genom offentliga medel som utgjorde 85 % av den totala kostnaden för en plats i daghem. Man satsade alltså mer på kvalitet än på kvantitet. Tack var en kraftig utbyggnad under både 80- och 90-talen ökade tillgången och täcker idag i stort sett efterfrågan.

Kvalitet i förskoleverksamhet har emellertid inte bara att göra med tillgång och materiell standard utan även med pedagogiskt innehåll, relationer och barns möjligheter till lärande och utveckling, det vi kallar pedagogisk kvalitet. Förskolans pedagogiska tradition har sitt ursprung i Frøbels filosofi.

Enligt denna skulle barnet formas och förädlas med hjälp av pedagogiska insatser som ledde till utveckling enligt de naturlagar som finns inbyggda i människans natur. Därför kallades de förskoleinrättningar som växte fram i mitten av 1800-talet för Kindergarten, d v s barnträdgård. Inom förskolepedagogiken finns mycket av denna grundläggande tanke kvar. När psykologisk forskning började påverka tänkandet kring barns utveckling blev förskolepedagogiken förankrad i utvecklingspsykologiska teorier och bygger idag alltmer på forskning om barns lärande.

Men förskoleverksamhet, som omfattar fostran och socialisation, har också en politisk dimension. Under 1930-talet, när ett vetenskapligt synsätt började genomsyra barnuppfostran, sågs vetenskapen som ett medel i samhällets tjänst. I förskolan skulle barn fostras till rationellt tänkande människor, styrda av en inre övertygelse om rättvisa och jämlikhet. I kollektiv gemenskap skulle barn lära och uppleva de demokratiska värderingar som hela samhället bygger på, att förhandla sig fram till regler, ta hänsyn till varandras behov och åsikter.

Dessa grundläggande värderingar återkommer i den omfattande text som Barnstugeutredningen presenterade 1972 och som formulerades i tre övergripande mål. Dessa i sin tur formulerades i tre pedagogiska principer som skulle gälla för all förskoleverksamhet och som även kom att omfatta fritidshemsverksamhet. Genom riksdagsbeslut fick vi under 70-talet således en nationellt övergripande pedagogisk målsättning för förskola och skolbarnsomsorg (Kärrby 2000).

I syfte att nå dessa mål publicerade Socialstyrelsen, som då var ansvarig för all barnomsorgsverksamhet, ett stort antal skrifter som arbetsmaterial för barnomsorgspersonal. Dessa gavs stor frihet att tillämpa dessa råd och anvisningar. Förskolans funktion som tillsyn levde kvar och detta kunde leda till att man i många förskolor inte såg verksamhetens pedagogiska funktion. Föräldrar och allmänhet började kräva att förskolans verksamhet blev tydligare målinriktad och under 80-talet utarbetades ett pedagogiskt program (Socialstyrelsen 1987). Kommunerna fick också i uppgift att utarbeta planer för såväl utbyggnad som den pedagogiska verksamheten (Johansson och Åstedt). Dessa insatser hade sannolikt stor betydelse för den pedagogiska kvaliteten.

Under 90-talet inträdde många politiska och samhällsekonomiska förändringar som medförde att förskolan kom i ett nytt läge. All offentlig verksamhet decentraliserades och kommunerna fick större makt att själva bestämma och fatta ekonomiska beslut om barnomsorg. Det blev tillåtet att starta privata förskolor och vid sekelskiftet gick 12 % av förskolebarnen i privata daghem som oftast förekommer i form av föräldrakooperativ. Dessa förekommer oftast i storstäder liksom andra typer av alternativa förskolor och skolor. Dessutom går nästan alla sexåringar i förskoleklass som står un-

der skolans ansvar. I juli 1996 fick förskolan en egen läroplan som mera tydligt än tidigare formulerar förskolans sociala och pedagogiska uppgifter. Till följd av den stora invandring som skett under senare år har förskolan också fått en kulturell uppgift som den inte hade tidigare. Alla dessa förhållanden har lett till att variationen har ökat såväl mellan kommuner som mellan förskolor. Vilken betydelse har detta för kvaliteten?

Utvärdering av kvalitet – fokus på barnet

Som framgår av inledningen till detta kapitel kan begreppet kvalitet ha många perspektiv. Det har diskuterats om det finns några generella kriterier för vad som är hög kvalitet i pedagogisk verksamhet (Moss 1994). En del pedagoger och forskare menar att kriterier för kvalitet varierar med subjektiva värderingar, situationens krav, behov och anspråk. Ett perspektiv är att fokusera på barnet, d v s ”Vad är bra för barnet? Vad är en bra förskolemiljö?”. Begreppet Pedagogisk kvalitet används i detta sammanhang (Sheridan 2001).

Alla barn har generella fysiska behov såsom mat, vila, rörelse, sömn, etc. Hur dessa blir tillfredsställda är ofta kulturellt betingat. Barn lär att tycka om olika slags mat, lär att vila vid olika tider, insomningsvanor varierar mellan kulturer. Vad som är generella behov och kulturellt betingade sätt att tillfredsställa dessa är ofta svårt att skilja åt. Vuxna har olika krav på anpassning och barn lär att förhålla sig till vuxnas krav på olika sätt beroende av kulturella värderingar. I vissa kulturer lär barn att vara passiva och att inte ta egna initiativ. I andra kulturer krävs att barn ska vara lydiga och göra som de vuxna vill. I vår kultur uppmuntrar vi barn att vara aktiva, nyfikna och självständiga. Vilka krav som ställs på barn och hur barn ska förhålla sig till vuxna varierar således mellan kulturer.

Det finns numera en omfattande kunskap om barns generella utveckling och behov. Utöver fysisk omvårdnad behöver barn även t ex tidig stimulans, sociala kontakter, bli bekräftad och bemött på ett individuellt och personligt sätt. I vår kultur har vi dessutom uppfattningen att alla barn har rätt till kunskap och utbildning. I FN's barnkonvention stadgas att alla barn bör ha denna rätt. I barnkonventionen fastställs också att alla barn bör ha rätt till inflytande och att påverka sin egen situation. De har även rätt till att inte bli utsatta för våld, sexuella övergrepp och kränkande behandling. Dessa krav kan således ses som universella kvalitetskriterier som bör karaktärisera såväl all behandling av barn som en god förskolemiljö.

Oavsett vilka behov barn har och vilka uttrycksätt dessa får har förskolan i Sverige vissa bestämda mål som verksamheten ska sträva mot. Dessa bygger på de grundläggande värderingar och mål vi har i vårt samhälle och

som finns formulerade i nationella politiska dokument såsom Barnstugeutredningen, Pedagogiskt program och Läroplanen för förskolan. Deras uppgift är att vägleda såväl politiker och ledningspersonal som pedagoger i deras beslut om förskoleverksamheten och den dagliga praktiken i förskolan.

Ett viktigt kriterium på kvalitet är hur väl man lyckas med att uppnå målen. Enligt läroplanen är detta det främsta kriteriet på kvalitet.

Målen anger inriktningen på förskolans arbete och uttrycker en önskad kvalitetsutveckling i förskolan. Målen är förskolans läroplan utformade som mål att sträva mot. Dessa anger vad förskolan skall sträva mot när det gäller det enskilda barnets lärande och utveckling (Lpfö 98, s 4).

Att det finns nationellt dokumenterade mål för förskoleverksamheten är en viktig förutsättning för kvalitet. I motsats till många andra länder, varav de flesta saknar nationella mål, har vi i Sverige vägledande principer för det pedagogiska arbetet. Dessa bygger på forskning om barns utveckling och lärande och hur pedagoger bäst kan arbeta för att nå målen. Kvalitet är enligt detta synsätt främst en fråga om hur man arbetar med barnen och samspelet mellan barn och vuxna (Pramling & Sheridan 1999).

När man i slutet av 80-talet började diskutera kvalitet i förskolan fokuserade man främst på ekonomiska och organisatoriska förhållanden såsom personaltäthet, omsättning av personal, etc (Kärrby 1996). I länder där dessa förhållanden ännu är dåligt tillgodosedda är det materiella perspektivet på kvalitet viktigt. I en utvärdering av kvalitet i Pakistan handlade kriterierna exempelvis om tillgång till toalett och rent vatten; skydd mot faror såsom trafik, översvämningar och farliga djur; tillgången på pedagogiskt material. Även i rika länder såsom USA är tillgång till utbildad personal ett huvudkriterium på kvalitet.

I Sverige är dessa betingelser oftast väl tillgodosedda jämfört med andra länder även om det idag finns kommuner som har försämrat de ekonomiska villkoren i sådan utsträckning att den elementära kvaliteten kan ifrågasättas. Enligt forskningsresultat har kvalitet i hög grad samband med samspelet mellan människor. Om antalet vuxna minskar i sådan grad att barn inte får den uppmärksamhet de behöver är detta ett allvarlig tecken på dålig kvalitet. I ett forskningsprojekt där personaltäthet sattes i relation till kvalitet fann vi att det fanns ett klart samband mellan dessa i områden med många sociala problem. I dessa behöver barn mer uppmärksamhet än i andra områden där familjeförhållandena ger barn många möjligheter till möten med vuxna som bryr sig och värnar om barnen (Bjurek, Gustafsson, Kjulin & Kärrby 1992). Generellt sett fann vi däremot inte något samband mellan kostnader och kva-

litet. I mer kostnadseffektiva daghem visade det sig däremot vara en högre andel förskollärare, det fanns tydliga och väl dokumenterade målbeskrivningar, bra ledning och tillfällen till sammanhängande fortbildning.

I undersökningar av kvalitet i Sverige har vi använt oss av en metod som använts i många andra länder, Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS). Denna ger en helhetsbild av olika kvalitativa aspekter i förskoleverksamhet (Harms & Clifford 1980). I en undersökning fick föräldrar svara på frågor om kvalitet i sitt barns daghem samtidigt som vi bedömde detta med ECERS. Det visade sig att föräldrarnas uppfattningar om daghemmet stämde väl överens med våra bedömningar. När föräldrar själva fick uttrycka vad de ansåg vara viktigast för kvalitet var det tre aspekter som de flesta föräldrar nämnde, nämligen 1) att personalen engagerade sig i barnen, lärde känna dem väl och försökte ta hänsyn till varje barn, 2) att personalen var flexibel och öppen för föräldrarnas åsikter och förslag och 3) att de var kompetenta, d v s kunniga och duktiga pedagoger som utförde sitt arbete på ett professionellt sätt (Kärrby 1995). För många föräldrar är daghemmet nödvändigt för att båda ska kunna yrkesarbeta. Allt fler föräldrar värdesätter emellertid den pedagogiska funktionen. Nästan hälften av föräldrarna i vår undersökning satte denna funktion som den viktigaste. Däremot hade de svårt att bedöma kvaliteten i det dagliga arbetet då de tyckte att de hade för lite insikt i detta.

Barns rättigheter i förskolan

Barns rätt till hög kvalitet i förskolan är inte bara beroende av att vissa grundläggande värderingar fastställs i officiella dokument såsom i läroplaner och FN's barnkonvention utan framför allt att på hur dessa tillämpas i praktiken. Det är i mötet med vuxna och kamrater som barn lär att förstå vad deras rättigheter innebär. ”De ideer och principer vi bekänner oss till har bara så mycket värde som vi ger dem genom vårt personliga leverne” säger Janusz Korczak, en känd polsk pedagog och läkare (Korczak 1992). I förskolan pågår ett ständigt samspel mellan barn och mellan barn och vuxna. Förskolan är en kollektiv miljö där barn formas i samspelet mellan egna behov och den struktur som de vuxna skapar. Detta sker i en ständig lärandeprocess som framför allt är beroende av såväl de vuxnas sätt att förhålla sig till barnen som av samspelet mellan dessa.

Som framgått tidigare varierar förskolan i olika delar av världen med hänsyn till dess funktion i samhället, innehåll och metod. Begreppet kvalitet kan kopplas till hur bra förskola förmår leva upp till vad som anses viktigt att uppnå, vilka kunskaper, erfarenheter och värderingar barn ska få med sig och

hur barn lär att förhålla sig till människor och företeelser i det samhälle och den kultur barnen lever i. Oavsett vilken kultur eller vilket land barn växer upp i kan barn kräva att förskolemiljön ska genomsyras av följande:

- Rätten till rättvis behandling.
- Rätten att bli bemött och respekterad som en unik individ.
- Rätten till inflytande och egna val.

Rätten till rättvis och jämlik behandling

Rätten till jämlik behandling är en fråga om syn på barn. Barn ses ofta som underordnade till vuxna, som mindre kunniga och erfarna, med begränsad förmåga att fatta beslut och förstå regler. De anses sakna omdömesförmåga och vet inte vad de själva vill.

Barn växer in i en kultur som de erövrar i samspel med sin omgivning. Barnets egna behov, krav och önskingar möts av andras krav, regler och förväntningar. Enligt traditionellt synsätt sker denna socialisationsprocess genom att barn lär att identifiera sig med samhällets krav och normer förmedlade av vuxna och förväntningar i uppväxtmiljön.

I samhällen och kulturer som bekänner sig till humanistiska värden är jämlikhet en grundläggande fråga. Diskriminering av grupper såsom invandrare, kriminella, handikappade, etc strider mot jämlikhetstanken. I denna kategori ses ofta även barnen. FN's deklaration om barnens rättigheter är en stävan mot att ge barn samma möjligheter till jämlik behandling som alla andra grupper.

I förskolan och hemmet formas barns uppfattningar om rättvisa. Ett kriterium på hög kvalitet i verksamheten bör således vara att praktiken genomsyras av ett jämlikt förhållningssätt mellan barn och vuxna såväl som mellan barnen. Förskolan är en värld där delaktighet är en förutsättning för rättvisa. Barn delar sin värld med kamrater och vuxna. I möten med andra skapas tillfällen till förståelse av ömsesidighet och respekt för andras integritet. Enligt en forskare som undersökt små barns uppfattningar om rättigheter, t ex vad det innebär att "äga" en sak eller vad det innebär att "få rätt" till en sak, skapar barn sina uppfattningar om dessa rättigheter i samspelet med andra barn (Johansson 2001). Det är alltså inte en fråga om vem som har makt utan om ett samspel där barn kommer fram till en uppfattning om rättvisa genom att bekräfta en regel för samspel på egen hand. Redan tidigt kan barn konstruera egna regler, t ex turordning och hur regler tillämpas i olika situationer. Denna förmåga bygger på att barn kan känna sig in i hur andra barn reagerar och vilka konsekvenser det blir av olika sätt att handla. Genom den-

na inlevelseförmåga lär barn också att visa omsorg och ta ansvar för varandra.

Barns moralutveckling hänger i hög grad samman med förmågan till empati. Grunden till empati skapas under tidiga år innan barnet ännu kan differentiera egna känslor från andras. När barnet skiljer ut sig själv som individ kan det även förstå andras känslor och ta hänsyn till att kamrater och vuxna kan ha andra känslor än man själv har. Denna förståelse uppkommer ofta i konfliktsituationer.

I samspel utvecklar barn strategier som tillämpas i problemsituationer. När det finns ett begränsat antal saker som alla vill ha kan olika lösningar tillämpas beroende av situationen. Ett sätt att lösa problemet är att man delar på sakerna. Ett annat sätt att lösa situationen är att dela upp sakerna efter behov. Om det visar sig att behoven är lika delar barnen efter denna princip, d v s alla får lika mycket eller lika många.

Känsla för rättvisa utvecklas när barn får tillfälle att diskutera och försöka komma fram till egna lösningar, ibland på egen hand, ibland med hjälp av vuxna. Därför är de vuxnas förhållningssätt och värderingar betydelsefulla för denna grundläggande kvalitet i det praktiska arbetet. Barn lär inte enbart av att förstå principer för rättvisa utan i känslan av att både man själv och kamrater blir rättvist behandlade.

Tillfällena till erfarenheter och delaktighet i situationer där rättvisa skapas ges av de vuxna eller uppstår i spontant uppkomna situationer, ibland orsakade av barnen själva eller genom att vuxna skapar sådana situationer. I leken, vid måltider, i organiserade sysselsättningar kan ibland olika typer av konflikter uppstå även om vuxna försöker undvika dessa genom att organisera aktiviteterna med hjälp av klara regler som barnen lär att acceptera. En alltför strikt ordning kan emellertid leda till att barn ges färre tillfällen till att diskutera olika problemlösningar. Samtidigt har de vuxna behov av att skapa en viss ordning som gör det möjligt att genomföra planerade aktiviteter. Ett sätt att främja utvecklingen av känsla för rättvisa är dels att låta barn delta skapandet av regler och normer genom att diskutera dessa i en demokratisk process, dels genom att låta barnen få inflytande över beslut i vardagliga situationer. Detta är en viktig del av förskolans kvalitet.

Referenser

- Andersson, Bengt-Erik (1992): Effects of day care on cognitive and socioemotional competence of the thirteen year old Swedish school children. *Child Development*, 63, s 20-36.
- Harms, Thelma & Clifford, Richard M (1980): *Early Childhood Environment Rating Scale*. New York: Teachers College, Columbia University.
- Johansson, Eva (2001): *Små barns etik*. Stockholm: Liber.
- Johansson, Gunnel & Åstedt, Inga-Britta (1996): *Förskolans utveckling – fakta och funderingar*. Stockholm: HLS förlag.
- Kamerman, Sheila B (1989): Child care, Women, Work and the Family: An international overview of child care services and related policies. I Jeffrey S Lande & Nina Gunzenhauser, red: *Caring for Children: Challenge to America*. Hillsdale, NY: Erlbaum.
- Korczak, Janusz (1992): *Hur man älskar ett barn*. Stockholm: HLS förlag.
- Kärrby, Gunni (1992): *Kvalitet i pedagogiskt arbete med barn*. Stockholm: Allmänna förlaget. Socialstyrelsen.
- Kärrby, Gunni (1995): Föräldrars uppfattningar om kvalitet i daghem. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2(3), s 208- 226.
- Kärrby, Gunni (1997): Bedömning av pedagogisk kvalitet. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 2(1), s 25-42.
- Kärrby, Gunni (2000): *Svensk förskola – pedagogisk kvalitet med socialpolitiska rötter*. Installationsföreläsning vid Högskolan i Borås den 17 mars 2000. Borås: Rapport från Institutionen för pedagogik, 6.
- Moss, Peter (1994): Defining Quality: Values, Stakeholders and Processes. I Peter Moss & Alan R Pence, red: *Valuing Quality in Early Childhood Services*. London: Paul Chapman.
- Pramling, Ingrid; Klerfelt, Anna & Williams Granelid, Pia (1995): *Först var det roligt, sen blev det tråkigt och sen vande man sig*. Rapport nr 9, Institutionen för metodik, Göteborgs universitet.
- Pramling Samuelsson, Ingrid & Sheridan, Sonja (1999): *Lärandets grogrund*. Lund: Studentlitteratur.
- Regeringskansliet (1999): *Early Childhood Education and Care Policy in Sweden*.
- Schweinhart, Lawrence J; Barnes, Helen V & Weikart, David P (1993): *Significant Benefits: The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 27*. Monographs of the High/Scope Educational Research Foundation, 10. Ypsilanti, MI: The High/Scope Press.

- Sheridan, Sonja (2001): *Pedagogical Quality in Preschool. An Issue of Perspectives*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis,. Gothenburg Studies in Educational Sciences, 160.
- Socialstyrelsen (1987): Pedagogiskt program för förskolan. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 1998:97. *Gör barn till medborgare. Om barn och demokrati under 1900-talet*. Demokratiutredningens skrift, 4.
- Lpfö 98, *Läroplan för förskolan*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

